

Babenko V. V., Kachmaryk H. V. Differential - Diagnostic Signs of Separation of Autistic Children and Children with Mental Retardation

In the article the problem of separation of autistic children and children with mental retardation is analysed. The experimental study that deepens the scientific data about the features of the differential diagnosis of autism and mental retardation is conducted. Established substantial and additional features to distinguish these disorders: the degree of autism; breach of sensory integration of autistic children; movements and actions; level of mental development of the child; breach enhance cognitive mental processes; gnosis; ability to spatial organization of stimulating material and visual-motorics coordination. Significant differences of children with autism and with mental retardation are found on the following parameters: the degree of autism, sensory integration disorder, movements and actions, disorder activating cognitive psychological processes. Presented techniques "observation map" which can be interpreted as a complementary technique for the diagnosis of autism, as well as for the differential diagnosis of autistic children, children with mental retardation and children with normal development.

Keywords: autism, mental retardation, differential diagnosis, disorder, children with autism, children with mental retardation.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2016 р.

Статтю прийнято до друку 10.05.2016 р.

Рецензент: д.психол.н. проф. Шульженко Д.І.

УДК : 376 – 056.264:82

**ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
В СПЕЦІАЛЬНИХ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

Богачук Ю. В. yliamalina22025@mail.ru

Проблема використання художньої літератури в корекційній роботі із дошкільнятами із загальним недорозвиненням мовлення у спеціальній літературі є досить значущою, так як у цієї категорії дітей недостатній розвиток психологічних механізмів (труднощі при сприйманні, розумінні і відтворенні художньої літератури через порушення всіх сторін мовлення), тому достатньо складно розробити універсальну методику розвитку мовлення дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Під загальним недорозвиненням мовлення (далі ЗНМ) у дітей із нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом розуміють таку форму мовленнєвої патології, при якій порушено формування усіх компонентів мовленнєвої системи, які відносяться як до звукової, так і до смислової сторони мовлення.

При цьому найсуттєвіші недоліки виявляються під час засвоєння та використання дітьми цієї категорії лексики та граматики рідної мови (Г.Жаренкова, Р.Лалаєва, Р.Левіна, В.Орфінська, Є.Соботович, Л.Спірова, Л.Трофименко, В. Тищенко, Т.Філічева, Г.Чіркiна, М. Шеремет та інші).

ЗНМ включає в себе тяжкі порушення, такі як моторна та сенсорна алалія, складні форми ринолалії та дизартрії, дитячу афазію, НЗНМ ускладненого генезу. При ЗНМ

порушуються всі компоненти мовлення: не формуються фонематичні процеси, звуковимова, словниковий запас, граматична будова та зв'язне мовлення.

Порушення мовлення у дітей із ЗНМ зумовлені несформованістю або розладом на ранніх етапах онтогенезу власне мовленнєвих, психологічних і нейрофізіологічних механізмів при первинно збереженому слухові й інтелекті. Дослідницею Р. Левіною та співробітниками її лабораторії логопедії була розроблена класифікація проявів ЗНМ, в залежності від ступеня тяжкості мовленнєвого дефекту (повної відсутності мовних засобів спілкування до розгорнутих форм зв'язного мовлення з елементами фонетико-фонематичного та лексико-граматичного недорозвинення). Перехід з одного рівня на інший визначається появою нових мовленнєвих можливостей, підвищенням мовленнєвої активності, зміною мотиваційної основи мовлення та її наочно-смислового змісту, мобілізацією компенсаторних функцій. Індивідуальний темп просування дитини визначається тяжкістю первинного дефекту та його формою.

Дитячим навчальним закладам для дітей з ЗНМ належить провідна роль у їх вихованні та розвитку, корекції і компенсації мовного порушення, у підготовці до школи. Корекційна робота включає щоденне

проведення фронтальних й індивідуальних занять, здійснення наступності в роботі логопеда, вихователя, батьків дитини.

Одним із головних завдань логопедичної роботи з дошкільниками, що мають ЗНМ, є формування зв'язного монологічного мовлення. Це необхідно для повного подолання системного недорозвинення та для підготовки до школи.

Формування мовлення дітей з ЗНМ в спеціальному ДНЗ здійснюється як у процесі різноманітної практичної діяльності під час проведення ігор, режимних моментів, спостережень за навколишнім та тощо, так і на спеціальних корекційних заняттях.

Методика роботи з розвитку мовлення дошкільників із ЗНМ висвітлена у низці наукових і науково-методичних праць із логопедії. У методичній літературі розроблено різні методики: методика розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ засобами театралізованої діяльності (Колесник Л.О.), методика формування образного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ (Ільїна Н.В.), методика розвитку мовлення дітей 6-річного віку з ЗНМ в процесі ознайомлення з природою (Андрусева І.В.), методика заучування віршів зі старшими дошкільниками із ЗНМ (Марченко І.С., Косяк К.), методика формування зв'язного монологічного мовлення у дітей з ЗНМ в процесі навчання переказу (Глухов В.П.) та інші.

Ільїна Н.В. зазначає, що мовленнєве виховання тісно пов'язано з формуванням художньо-мовленнєвої діяльності, тобто з естетичним вихованням. Володіння виразними засобами рідної мови формується при ознайомленні з фольклорними й літературними творами.

У поетичних образах художня література розкриває та пояснює дитині суспільне життя, світ людських почуттів та взаємовідносин. Вона збагачує емоції, розвиває уяву та дає дитині чудові зразки співучої української мови. Ці зразки різноманітні за своїм впливом: у оповіданнях діти пізнають лаконічність та точність слова, у віршах сприймають співучість, ритмічність рідної мови, казки розкривають перед ними влучність та виразність мовлення, демонструють

насиченість рідної мови гумором, живими образними висловлюваннями, порівняннями.

На основі аналізу літературного твору в єдності його змісту й художньої форми, а також у активному освоєнні засобів художньої виразності, діти оволодівають здібністю передавати в образному слові певний зміст (Гавриш Н., Ушакова О.).

Хребтова Н.П. зазначає, що робота з текстом, зокрема його переказування, і різні методичні прийоми, що пов'язані з цим, використовуються на етапі формування мовленнєвої компетентності у фонетичній ланці, ситуації природного мовленнєвого спілкування – найдовшому та найскладнішому етапі корекції порушеної звуковимови. Це сприяє розвиткові фонематичних процесів як однієї зі складових грамотного письма та читання. При цьому, як зазначає дослідниця, вдосконалюється структура мовлення, вимова, засвоюється побудова окремих речень і цілого тексту. Сформованість навички переказування позитивно позначається на розвитку всієї мисленнєво-мовленнєвої діяльності, розширює комунікативні та пізнавальні можливості дітей, сприяє засвоєнню знань. Різні методичні прийоми, які застосовують у навчанні переказування художніх творів, удосконалюють виразність мовлення, вимову, поповнюють лексичний запас дитини: називання слів, складання словосполучень, речень, діалогів. Відповіді на запитання, переказ художніх текстів сприяють усвідомленню зв'язків між словами в реченні, між реченнями в тексті; повторення речень формує синтаксичний компонент мовної компетенції дитини. Таким чином, розвиваються вищі психічні функції, які лежать в основі формування шкільних умінь, навичок і сприяють засвоєнню письма та читання.

Дослідники зазначають, що у корекційній роботі з формування відтворення ритму мовлення; сприйняття виразності мовлення; вміння користуватися засобами виразності в експресивної мови; диференціації інтонаційної виразності в експресивному мовленні доцільно використовувати художню літературу.

З метою з'ясування місця та ролі художньої літератури у мовленнєвій роботі з дошкільниками нами було проаналізовано змістову сторону розділів тих загальноосвітніх

програм навчання та виховання, які на сьогодні використовують в спеціальних дошкільних закладах: «Художньо-мовленнєва діяльність» («Витоки»), «Художня література» («Малятко», «Дитина в дошкільні роки», «Я у Світі»).

У змісті розділу «Усна народна творчість» програми «Малятко» (1991) окреслено напрями роботи вихователів із художньою літературою, а саме: продовжувати знайомити з новими казками, легендами; вчити використовувати у спілкуванні з однолітками казки, визначати зачин і кінцівку; читати дітям твори українських класиків літератури та сучасних письменників і поетів різної тематики; розрізняти жанри твору (казка, оповідання, вірш, забавлянка).

У програмі виховання у дитячому садку «Малятко» подано списки літератури для кожної вікової групи, в яких представлені усна народна творчість (казки, пісеньки, потішки українського народу та зарубіжних країн), твори українських та зарубіжних письменників. Увесь рекомендований матеріал рівномірно розподілений за кварталами навчального року з урахуванням початково-виховної роботи, яка проводиться протягом кожного часового відрізка. У програмі «Малятко» вказуються методи ознайомлення дітей з цими творами. Запропоновані списки художньої літератури полегшують відбір текстів, але не вичерпують його.

Метою базової програми розвитку дошкільного віку «Я у Світі» (2009) є орієнтація сучасної дошкільної освіти на системний підхід до розвитку, виховання й навчання особистості, збалансованості її різних сторін, гармонійного поєднання «Я» і «Світу». Розділ «Середній дошкільний вік» та «Старший дошкільний вік» містить загальні особливості вікового етапу, основні лінії розвитку відповідно до кожного етапу життя, характеристику психологічного віку, загальні показники компетентності та зміст і умови оптимізації педагогічної діяльності. У базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» вказуються вікові можливості дітей. У цьому блоці описується якими вміннями та навичками володіє дитина у процесі сприймання та художньої комунікації, у виконавчій та мовленнєвотворчій діяльності, зазначені завдання розвитку:

- залучати дітей до високохудожньої літератури,
 - збагачувати запас літературних художніх вражень,
 - розвивати виразне літературне мовлення,
 - навчати емоційно та виразно передавати зміст невеликих прозових творів, читати напам'ять короткі вірші,
 - брати участь в іграх-драматизаціях за сюжетом літературних і фольклорних творів,
 - формувати уявлення про типові персонажі та сюжетно-тематичні одиниці літературних творів (зокрема, казок), способи їх творчого використання та ін.
- А також методи їх забезпечення.

Розділи «Орієнтовний перелік художньої літератури» містять перелік колискових, народних пісень, казок, оповідань, літературні твори українських та зарубіжних авторів рекомендовані як для раннього, молодшого, так і старшого віку.

У програмі «Дитина» (2003) в підрозділі «У нас в гостях книжка» передбачено привчати дітей уважно слухати тексти різних жанрів (казки, оповідання), переказувати, відповідати на запитання, впізнавати на слух казки, вірші. У змісті програми також визначено роботу над літературним текстом, що передбачає розвиток уміння пояснювати, висловлювати власну думку про події, твори; - переказ твору із стимуляцією використання художньо-виражальних засобів тексту. Водночас у змісті програми «Дитина» не виокремлено в самостійний розділ роботу з художньою літературою, усною народною творчістю. Також відсутній рекомендований перелік казок, творів .

Завдання формування художньо-мовленнєвої компетенції дошкільників, сформульовані у програмі «Витоки» (1999), таким чином:

- ознайомлення дітей з фольклорними творами;
- виховання інтересу до слухання художніх творів;
- навчання визначати жанр художнього твору тощо.

Базисною характеристикою художньо-мовленнєвої діяльності (діяльність спрямована на роботу з художнім текстом) передбачено:

-наявність певних знань, умінь і навичок роботи з художнім текстом;

-вміння розрізняти жанрові особливості прозових і віршованих творів;

-знання на пам'ять утішок, забавлянок, прислів'їв, приказок, українських народних пісень тощо;

-знання українських народних казок; розуміння і адекватна оцінка поведінки героїв (як позитивних, так і негативних); самостійне розповідання 2-3 казок на пропозицію дорослого; інсценування текстів художніх творів (6 р.ж.).

У програмі також визначено мінімальний необхідний рівень умінь і навичок, якими мають володіти випускники дошкільних закладів: повинні бути добре обізнані з творами українського фольклору; знати напам'ять і розповідати забавлянки, утішки, українські народні пісні, скоромовки тощо; самостійно використовувати малі фольклорні жанри у нестимульованому мовленнєвому спілкуванні; легко орієнтуватись у структурі казок (визначати зачин, кінцівку, повтори тощо); співвідносити казковість і реальність у сюжетах казки.

Ключовими напрямками роботи в методичному посібнику «Художнє слово і дитяче мовлення» визначено:

-розвиток художньо-естетичного сприймання і словесної творчості;

-розвиток мовлення, виховання культури мовлення дитини;

- літературознавча підготовка (ознайомлення з жанрами дитячої літератури і фольклору: казка, оповідання, вірш, байка тощо);

-збагачення емоційно-чуттєвого і когнітивного досвіду дитини.

Художню літературу вихователь використовує як окремий елемент заняття під час проведення розвитку мовлення та за програмою виділене заняття «Художня література». Воно виноситься в основному на другу половину дня. Під час якого відбувається слухання, потім опрацювання дітьми художнього твору (казки, оповідання, вірша).

Вихователь формує у дітей уміння сприймати літературний твір. Слухаючи вірш, розповідь, дитина має не лише засвоїти його зміст, але й пережити ті почуття, настрої, які хотів передати автор. Діти вчать співставляти

прочитане (почуте) з фактами життя.

У відповідності з програмою педагоги мають знайомити дітей у кожній віковій групі з великою кількістю творів дитячої художньої літератури. Забезпечити засвоєння дитиною змісту творів, правильне їх розуміння – важливе завдання.

У дитячому садку у дитини формують також деякі елементарні уміння аналізувати твір (його зміст та форму). До моменту вступу до школи кожна дитина має вміти визначати головних героїв (про кого йдеться у творі), висловлювати своє ставлення до них (хто подобається і чому); визначати жанр твору (вірш, розповідь, казка), уловити найбільш яскраві приклади образності мови (визначення, порівняння та ін.).

Частина програмових творів діти мають вивчити напам'ять (вірші), частину – вміти передавати близько до тексту (переказувати). Крім того, дитина оволодіває способами виконання ролей у інсценуванні, у грі-драматизації за літературними сюжетами.

У практиці роботи дошкільних закладів головна увага приділяється виховному й пізнавальному значенню літературних і фольклорних творів, робота над літературним твором зводиться до засвоєння дітьми головної лінії сюжету, мовні ж якості художніх текстів нерідко залишаються поза увагою педагогів і дітей.

Логопед у своїй роботі також використовує художню літературу як засіб розвитку мовлення дітей під час лексико-граматичних занять та з розвитку зв'язного мовлення, підбираючи відповідні художні твори за програмовим змістом.

У дошкільних навчальних закладах, логопед з дітьми із ЗНМ працює за програмами «Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвиненням (ФФНМ)» та «Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення».

У програмі «Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із ФФНМ» з урахуванням базового компоненту дошкільної освіти, представлено основні освітні лінії, виділено освітні напрями, наведено перелік показників розвитку, які можуть бути

сформовані на п'ятий рік життя у дошкільників із ФФНМ упродовж навчального року, розписано спрямованість корекційно-розвиваючої роботи із зазначенням як загальноосвітніх, навчально-виховних, так і корекційних, розвиваючих завдань, запропоновано зразки способів їх вирішення і засоби забезпечення.

Також зазначено про мовленнєве середовище як підґрунтя для зростання цілісної особистості, цікавого та всім зрозумілого співрозмовника, вказано шляхи стимулювання мовленнєвої активності дошкільників, закріплення набутих мовленнєвих навичок та вимоги при доборі мовленнєвого матеріалу для індивідуальної роботи з дітьми із ФФНМ.

Використання художньої літератури як засіб розвитку мовлення прослідковується в майже в усіх освітніх лініях, залежно від мети. Але не представлено список рекомендованої літератури.

Програмно-методичний комплекс «Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей дошкільного віку із ЗНМ» складається із чотирьох основних розділів:

-Характеристика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного (середнього та старшого) віку із ЗНМ II-III рівня.

-Програма корекційного навчання з розвитку мовлення дітей дошкільного (середнього та старшого) віку із ЗНМ II-III рівня, у якій викладено зміст корекційно-випереджувального і розвивального навчання, його основні напрями з розвитку лексико-граматичної, фонетико-фонематичної сторін мовлення, зв'язного мовлення; вимоги до знань і вмінь дітей, корекційні завдання.

-Методичні рекомендації з розвитку мовлення дітей дошкільного (середнього та старшого) віку із ЗНМ II-III рівня, де детально і послідовно викладено методику логопедичної роботи з розвитку лексико-граматичної та фонетико-фонематичної сторін мовлення та шляхи її реалізації із зазначеною категорією дітей за основними змістовними лініями корекційного навчання.

-Дидактичний матеріал для формування лексико-граматичної сторони мовлення дітей дошкільного (середнього та старшого) віку із ЗНМ II-III рівня, у якому наведені приклади вправ, завдань, ігор та інший практичний мовний матеріал для творчого використання

логопедом на заняттях. Запропонований дидактичний матеріал подається у розширеному і конкретному вигляді, оскільки він є основним у корекційній роботі і розроблений з позицій нового, нетрадиційного підходу до розвитку лексико-граматичної сторони мовлення дитини. Представлений матеріал не обмежує у виборі практичних, мовних, наочних засобів навчання.

Запропоновані вірші, уривки творів для уточнення та збагачення словника дитини, сприймання та розуміння слів у різних значеннях, розуміння багатозначних слів, категорії роду, для визначення граматичної форми головного слова за граматичною формою узгодженого слова.

Спектр використання художньої літератури на загальноосвітніх заняттях вихователя та логопедичних занять для дітей із ЗНМ є досить широким. Але чітко визначеного списку літератури, яка за своїми жанровими та змістовними характеристиками відповідали мовленнєвим особливостям зазначеної категорії дітей на кожному віковому етапі досі не існує. В своїй роботі фахівці зазвичай орієнтуються на загальноосвітні програми, що є не завжди виправданим.

У спеціальній навчально-методичній літературі не представлено списку рекомендованої літератури, тільки незначна кількість творів (у програмно-методичному комплексі «Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей дошкільного віку із ЗНМ) для прикладу вирішення певних корекційних завдань.

На основі аналізу і узагальнення науково-теоретичної літератури встановлено, що значення художньої літератури у всебічному розвитку дитини значний, а особливо художньої літератури як засобу розвитку мовлення дітей.

У корекційній роботі використовуються всі жанри художньої літератури (вірші, оповідання, казки, байки тощо), малі жанри фольклору (прислів'я, приказки, скоромовки тощо). Проте досі немає чітко розробленої науково обґрунтованої методики розвитку та збагачення мовлення дітей із ЗНМ засобами художньої літератури з урахуванням їх психолого-педагогічних особливостей та спеціальних завдань корекційної роботи.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. кер. та заг. ред. О.Л.Кононко. – 3 –тє вид., випр. – К.: Світлич, 2009. – 430 с. 2. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: Програма та методичні рекомендації / Укл. А.М.Богуш. – Одеса: М Маяк, 1999. – 88 с. 3. Програма "Дитина". Методичні рекомендації до програми виховання і навчання дітей від 3 до 7 років. — К.: « Богдана», 2003.- 232с. 4. Рібцун Ю.В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: Програмно-методичний комплекс / Ю.В. Рібцун. – К.: Кафедра, 2013. – 284 с. 5. Сохин Ф.А. Основные задачи развития речи. Развитие речи детей дошкольного возраста. — М., 1984.- с.116-145. 6. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс / За ред. Є.Ф. Соботович. – К.: Актуальна освіта, 2007. – 120 с.

References

1. Bazova programa rozvytku dytyny doshkil'nogo viku «Ja u Svitі» / Nauk. ker. ta zag. red. O.L.Kononko. – 3 –tje vyd., vypr. – K.: Svitych, 2009. – 430 s. 2. Vitoki movlenneвого rozvіtku ditey doshkil'nogo viku: Programa ta metodichni rekomendatsiyi / Ukl. A.M.Bogush. – Odesa: M Mayak, 1999. – 88 s. 3. Programa "Ditina". Metodichni rekomendatsiyi do programi vіhovannya i navchannya ditey vid 3 do 7 rokiv. — K.: « Bogdana», 2003.- 232s. 4. Ribtsun Yu.V. Korektsiyна robota z rozvіtku movlennya ditey p'yatogo roku zhittya iz fonetiko-fonematiсhним nedorozvitком movlennya: Programno-metodichniy kompleks / Yu.V. Ribtsun. – K.: Kafedra, 2013. – 284 s. 5. Sohin F.A. Osnovnye zadachi razvitiya rechi. Razvitie rechi detey doshkolnogo vozrasta. — M., 1984.- s.116-145. 6. Trofimenko L.I. Korektsiyne navchannya z rozvіtku movlennya ditey sereдnogo doshkil'nogo viku iz ZNM: Programno-metodichniy kompleks / Za red. E.F. Sobotovich. – K.: Aktualna osvіta, 2007. – 120 s.

Богачук Ю.В. Проблема використання художньої літератури в спеціальних дошкільних закладах

В статті висвітлена проблема використання художньої літератури в спеціальних дошкільних закладах. Здійснений детальний аналіз досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців стосовно розвитку мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення засобами художньої літератури. Розкрито роль та місце художньої літератури у мовленнєвій роботі з дошкільниками із загальним недорозвиненням мовлення. Проаналізовано методики розвитку мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Зазначено, що у дітей із загальним недорозвиненням мовлення порушено всі компоненти мовленнєвої системи, які негативно впливають на формування інтелектуальної, сенсомоторної, сенсорної та емоційно-вольової сфери. Здійснений аналіз змістової сторони розділів тих загальноосвітніх програм навчання та виховання, які на сьогодні використовуються в спеціальних дошкільних закладах вихователями та логопедами. Обґрунтована необхідність подальшого вивчення даної проблеми з метою розвитку, навчання рідної мови дітей даної категорії засобами художньої літератури.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, розвиток мовлення, художня література, засіб розвитку мовлення, програми навчання, методика розвитку мовлення.

Богачук Ю.В. Проблема использования художественной литературы в специальных дошкольных учреждениях

В статье освещена проблема использования художественной литературы в специальных дошкольных учреждениях. Проведенный детальный анализ исследований зарубежных и отечественных ученых по развитию речи детей с общим недоразвитием речи средствами художественной литературы. Раскрыта роль и место художественной литературы в речевой работе с дошкольниками с общим недоразвитием речи. Проанализированы методики развития речи детей с общим недоразвитием речи. Отмечено, что у детей с общим недоразвитием речи нарушены все компоненты речевой системы, которые негативно влияют на формирование интеллектуальной, сенсомоторной, сенсорной и эмоционально-волевой сферы. Проведенный анализ содержательной стороны глав тех общеобразовательных программ обучения и воспитания, которые сегодня используются в специальных дошкольных учреждениях воспитателями и логопедами. Обоснована необходимость дальнейшего изучения данной проблемы с целью развития, обучения родному языку детей данной категории средствами художественной литературы.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, развитие речи, художественная литература, средство развития речи, программы обучения, методика развития речи.

Bogachuk Y. The problem of the use of literature in special pre-school institutions

In the article the problem of the use of literature in special pre-school institutions. Research conducted in-depth analysis of foreign and domestic scientists for the development of children's speech with the general underdevelopment of speech by means of fiction. The role and place of fiction in voice work with preschool children with the general underdevelopment of speech. Analyzed method language development of children with general speech underdevelopment. It was noted that children with the general underdevelopment of speech, all the components of the speech system are violated, which adversely affect the formation of intellectual, sensory-motor, sensory and emotional and volitional. The analysis of the content of the heads of the educational programs of training and education, which are now used in special pre-school teachers and speech therapists. The necessity of further study of the problem in order to develop, learning the native language of this category of children means of fiction.

Keywords: general underdevelopment of speech, speech development, literature, the speech development, training programs, methods of speech.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2016 р.

Статтю прийнято до друку 13.03.2016 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Конопляста С.Ю.